

دانشکده: الهیات
گروه: علوم قرآن و حدیث

پژوهشی درباره‌ی واژگان تک کاربرد در قرآن کریم

پایان نامه
برای دریافت درجه دکتری
در رشته: علوم قرآن و حدیث

استاد راهنما
دکتر محمدعلی رضایی کرمانی

استاد مشاور
دکتر مرتضی ایروانی
دکتر سید حسین سیدی

نگارش
بی بی زینب حسینی

آذرماه ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده‌ی مهربان

دیباچه

پژوهشی درباره‌ی واژگان تک کاربرد در قرآن کریم، پژوهشی درباره‌ی برخی واژگان است که تنها یک بار در قرآن کریم به کار رفته است، این واژگان، با هدفی ویژه بیان شده‌اند و واژگان مترادف و یا مشابه نمی‌تواند، مفهوم واژگان تک کاربرد را داشته باشند، این مقتضای سخن حکیمانه است، که اگر حکیمی واژه‌ی ای را به صورت ویژه تنها یک بار در سخن به کار می‌برد، از کاربرد آن، هدفی را دنبال می‌کند، پژوهش انجام شده، در واقع به دنبال پاسخ این پرسش است، که چرا این واژگان در قرآن تنها یک بار به کار رفته است، این واژگان دارای چه ویژگی زبان‌شناختی و یا معناشناسی است، که کاربرد آن را در قرآن ضروری ساخته است، و برای یافتن پاسخ این پرسش، با توجه به حوزه‌های گوناگون معناشناختی واژگان تلاش شده است، با استفاده از ابزار دانش‌های مختلف، پاسخ قانع کننده‌ای برای این پرسش پیدا شود، در این راستا از دانش زبان‌شناسی، معناشناسی، اتیمولوژی، مقارنه بین زبان‌های عبری و سریانی با عربی، جغرافیا، ژنتیک، فیزیک، بیولوژی، علوم سیاسی، عرفان، تفسیر، کلام و فلسفه‌ی اسلامی، ادیان، تاریخ، ... بهره برده شده است، و اگر چه از هیچ یک از این دانش‌ها به صورت تخصصی در این پژوهش استفاده نشده است، ولی پاسخ‌های قانع کننده، مفید و جدیدی برای پرسش اساسی پژوهش یعنی دلیل تک کاربرد بودن این واژگان به دست آمد، این نشان می‌دهد، که قرآن دریایی از دانش و معرفت و حقایق است، که هرکس به فراخور توان خود، می‌تواند، از آن بهره‌مند گردد، و قرآن درخواست، جوینده‌ی دانش را بی پاسخ نمی‌گذارد و تلاش تلاش کننده را با آگاهی از حقایق پاداش خواهد داد. العنکبوت : ۶۹ ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ تناسب، و دقت واژگانی بر سراسر این کلام چنان پرتو افکنده است، که هرکس، در این راه گام بردارد، بی تردید، به حقایقی ارزنده دست خواهد یافت.

ضرورت:

ضرورت انجام چنین پژوهش‌هایی که منجر به کشف حقایق جدید و ارزشمند از قرآن می‌گردد، بر همگان روشن است، ولی مهم‌ترین همان سخن پیامبر اکرم ﷺ است که؛ «انی تارک فیکم

الثقلین کتاب اللّٰه و عترتی ما ان تمسکتُم بهما لن تضلوا ابدا و انهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض» بنابراین ، برای یافتن راه‌حل‌های مناسب و فهم درست رویدادهای اطرافمان ، و برای مصون ماندن از خطر گمراهی ، سزاوار است، که به قرآن مراجعه و پاسخ پرسش‌های مهم و عینی زندگی را در قرآن جستجو نمود.

پیشینه :

تاکنون آثار گوناگونی در زمینه فهم معانی واژگان قرآنی به رشته‌ی تحریر درآمده‌است، و دانش غریب القرآن دانشی دیرین است، که از نخستین روزهای نزول قرآن ، تا کنون ادامه داشته است، و دانشمندان با توانمندی‌های گوناگون خود و با روش‌های مختلف به تبیین مفهوم واژگان قرآن روی آورده‌اند، اگر چه در این پژوهش تلاش بر آن بوده است، که از روش‌های گوناگون و شناخته شده‌ی گذشتگان و معاصران در فهم واژگان قرآن استفاده شود، ولی این پژوهش ، روشی جدید در فهم واژگان قرآن در تلفیق سه حوزه‌ی دانش اتیمولوژی، معناشناسی و کاربرد علوم روز در حوزه‌ی تفسیر ارائه کرده است، که نتایج جدید و قابل ملاحظه‌ای را به همراه داشته است، و مفهوم جدید و تازه‌ای از برخی واژگان تک‌کاربرد ارائه کرده است. و خداوند را بر این نعمت بزرگش که توفیق تدبیر در آیات قرآن را عطا نمود، شکر می‌گوییم.

روش تحقیق

این پژوهش به روش کتابخانه‌ای، انجام شده‌است، بنابراین لازم است، برخی سختی‌ها و دشواری‌های موجود نیز یادآوری شود، نخست ضعف کتابخانه‌های موجود در زمینه‌ی دایرة المعارف‌ها و فرهنگ‌های سریانی و عبری که لازم است با توجه به اهمیت این موضوع، این ضعف در حد توان جبران گردد.

دوم : ضعف برخی از کتابخانه‌های مهم در زمینه استفاده‌ی همزمان از نرم افزارها، اینترنت با سرعت مطلوب و سیستم جستجوی کتابخانه بر روی یک سیستم.

سوم: ناکارآمدی نمایه‌ها و کلیدواژه‌ها در برخی موضوعات در سیستم های جستجوی کامپیوتری کتاب‌ها.

سپاس‌گزاری

رایج است، که نویسندگان، آثار و نوشته‌های خود را به افراد بزرگ و عزیز هدیه می‌کنند، و اگر این پژوهش ارزش هدیه داشته باشد، چه کسی بزرگ‌تر و عزیزتر از امام رئوف و مهربان علی بن موسی الرضا علیه السلام است، ولی این درست نیست، زیرا این پژوهش خود هدیه‌ای از آن امام همام به این‌جانب بوده است، و رسم نیست، که هدیه را به صاحبش بازگرداند، او که مرا در حرم امن خود جای داد، و پله پله دست مرا از نخستین مراحل تا پایان کار گرفت، و من از گنجینه‌ی ارزشمند کتاب‌هایش در کتابخانه آستان قدس بهره‌ها بردم، پس به رسم ادب از ائمه-ی اطهار علیهم السلام سپاس‌گزاری می‌کنم، ایشان که همواره نظر لطف و عنایت ویژه‌شان همراه من بوده است، و من دست حمایت‌گر ایشان را همواره در طی مراحل این پژوهش احساس کرده‌ام، تقارن روزهای پایانی انجام این پروژه با ایام سوگواری محرم، سبب گردید، این پایان‌نامه را اگر سزاوار بدانند، هدیه کنم به حضرت عباس علیه السلام که باب الحوائج است، و برگردن این‌جانب حق بسیار دارد و از او می‌خواهم که برای من دعا کند که به آنچه در این پژوهش از ایمان و عشق و مودت به مؤمنان، دوری از مشرکان و صبر بر سختی‌ها و انتظار فرج و رسیدن به اسلام حقیقی آموختم، جامه‌ی عمل ببوشانم.

سزاوار است، پس از سپاس‌گزاری از صاحبان نعمت و رحمت از دیگر بندگان خدا که در این پژوهش مرا یاری رساندند، سپاس‌گزاری نمایم.

نخست؛ از دو دختر کوچک بردبار و مهربانم، فاطمه و فائزه که بر من بخشودند، کوتاهی‌ها در انجام اولین و اصلی‌ترین وظیفه‌ام یعنی مادری را.

دوم از همسر مهربانم که شرایط انجام این پژوهش را برایم مهیا نمود،

و سوم از سه استاد بزرگوالم جناب آقای دکتر محمد علی رضائی کرمانی، استاد محترم راهنما و دکتر مرتضی ابروانی و دکتر حسین سیدی اساتید محترم مشاور که با ارائه‌ی این موضوع جدید و راهنمایی‌هایشان مرا یاری نمودند و جای دارد، که از ایشان به خاطر ناشکیبایی‌هایم در طول مراحل انجام این پروژه از ایشان پوزش بخواهم.

و از پدر دلسوز و فداکارم، که خاطره‌ی تلخ دیرپاسین را برایم باز گفت، و مرحله به مرحله در جریان پژوهشم قرار می‌گرفت و دعای خیرش همیشه همراهم بوده است. و از مسؤولان و کارشناسان محترم و دلسوز سه کتابخانه‌ی بزرگ آستان‌قدس رضوی، دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد و کتابخانه دفتر تبلیغات اسلامی آقایان نوائی، مکارم، و خانم‌ها دیانتی و توکلی که نهایت همکاری را در حقم روا داشتند، و خداوند خود پاداش ایشان را بر عهده خواهد گرفت.

و از اساتید محترم، دکتر آسمانه دکترای بیولوژی گیاهی، دکتر جباریان دکترای زبان‌شناسی، دکتر فاضلی دکترای فلسفه و کلام اسلامی، دکتر شاهپسندی، دکترای زبان‌شناسی، دکتر هما زنجانی زاده، دکترای جامعه‌شناسی، دکتر نیکوکار، دکترای مهندسی کامپیوتر، دکتر ذوالفقاری، دکترای زمین‌شناسی، یونس دهقانی دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، نفیسه حسینی کارشناس ارشد ریاضی محض، وحید مهدوی‌مهر کارشناس فیزیک هسته‌ای، سکینه سادات حسینی کارشناس کامپیوتر، خاخام و رئیس انجمن کلیمیان ایرانی، که از مشاوره‌ها و کمک‌های ایشان در طول انجام پایان‌نامه بهره‌مند شدم.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه

- ۱- تعریف مسأله و تبیین موضوع..... ۲
- ۱-۱- قرآن کریم..... ۲
- ۱-۲- معنا شناسی واژگان تک کاربرد در قرآن کریم..... ۲
- ۱-۳- ضرورت تحقیق و هدف..... ۳
- ۱-۴- فرضیه‌های تحقیق..... ۵
- ۱-۵- پیشینه‌ی تحقیق..... ۶
- ۲- مراحل انجام پژوهش درباره‌ی واژگان تک کاربرد..... ۹
- ۲-۱- مرحله‌ی اول: ساختار شناسی سوره..... ۹
- ۲-۲- مرحله‌ی دوّم: واژه‌شناسی..... ۱۳
- ۲-۳- مرحله‌ی سوم: تطور لغوی یا معناشناسی تاریخی..... ۱۸
- ۲-۳-۱- واژه‌ی تک‌کاربرد پیش از نزول قرآن..... ۱۹
- ۲-۳-۲- واژه‌ی تک‌کاربرد در عصر نزول قرآن..... ۱۹
- ۲-۳-۳- واژه تک‌کاربرد پس از نزول قرآن (در نزد مفسران، لغویان و ...)..... ۲۰
- ۲-۴- مرحله‌ی چهارم: روابط معنایی..... ۲۰
- ۲-۵- مرحله‌ی پنجم: حوزه‌ی معنایی..... ۲۲
- فصل اول: معنا شناسی واژه‌ی «أبتر»
- ۳-۱- ساختار شناسی سوره‌ی کوثر..... ۲۶
- ۳-۲- واژه شناسی «الأبتر»..... ۲۸
- ۳-۲-۱- ریشه شناسی واژه‌ی «الأبتر»..... ۲۸
- ۳-۲-۲- ویژگی‌های صرفی و نحوی و بلاغی واژه‌ی «الأبتر»..... ۳۰

- ۳-۲-۳- واژه‌ی «الْأُبْتَر» در زبان‌های سامی ۳۲
- ۳-۲-۴- ویژگی‌های صوتی واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۳۳
- ۳-۳-۱- مفهوم لغوی واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۳۵
- ۳-۳-۲- بررسی معنای مصداقی واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۳۶
- ۳-۴-۴- تطور لغوی واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۳۷
- ۳-۴-۱- واژه‌ی «الْأُبْتَر» پیش از نزول قرآن ۳۷
- ۳-۴-۲- واژه‌ی «الْأُبْتَر» در عصر نزول قرآن ۳۸
- ۳-۴-۳- واژه‌ی «الْأُبْتَر» پس از نزول قرآن (در نزد مفسران، لغویان، ...) ۳۹
- ۳-۵-۵- بررسی روابط مفهومی واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۴۱
- ۳-۵-۱- بررسی واژگان مترادف با واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۴۱
- ۳-۵-۲- بررسی واژگان متضاد واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۴۴
- ۳-۵-۳- بررسی واژگان وابسته با واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۴۵
- ۳-۶- حوزه معنایی واژه‌ی «الْأُبْتَر» ۴۶
- فصل دوم: معنا شناسی واژه‌ی «أباییل»
- ۴-۱- ساختار شناسی سوره‌ی فیل ۵۰
- ۴-۲- واژه شناسی «أباییل» .. **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.** ۵۲
- ۴-۲-۱- ریشه‌شناسی واژه‌ی «أباییل» ۵۲
- ۴-۲-۲- ویژگی‌های صرفی، نحوی و بلاغی واژه‌ی «أباییل» ۵۴
- ۴-۲-۳- بررسی واژه‌ی «أباییل» در زبان‌های سامی Error! Bookmark
- ۵۵not defined.
- ۴-۲-۴- ویژگی‌های صوتی واژه‌ی «أباییل» ۵۶
- ۴-۳-۱- مفهوم لغوی واژه‌ی «أباییل» ۵۸
- ۴-۳-۲- معنای مصداقی واژه‌ی «أباییل» ۶۰
- ۴-۴- «أبرهه» و لشگر کشی به مکه ۶۲

- ۶۳..... ۴-۴-۱- دلایل موافقان
- ۶۳..... ۴-۴-۲- دلایل مخالفان
- ۶۴..... ۴-۴-۳- بررسی دلایل
- ۶۸..... ۴-۵-۵- تطور لغوی واژه‌ی «أباییل»
- ۶۸..... ۴-۵-۱- واژه‌ی «أباییل» پیش از نزول قرآن
- ۶۹..... ۴-۵-۲- واژه‌ی «أباییل» در عصر نزول قرآن
- ۷۰..... ۴-۵-۳- واژه‌ی «أباییل» پس از نزول قرآن (در نزد مفسران، لغویان، ...)
- ۷۲..... ۴-۶-۶- بررسی روابط مفهومی واژه‌ی «أباییل»
- ۷۲..... ۴-۶-۱- بررسی واژگان مترادف با واژه‌ی «أباییل»
- ۷۳..... ۴-۶-۲- بررسی واژگان متضاد با واژه‌ی «أباییل»
- ۷۴..... ۴-۶-۳- بررسی واژگان وابسته با واژه‌ی «أباییل»
- ۷۵..... ۴-۷- حوزه معنایی واژه‌ی «أباییل»
- فصل سوم: معنا شناسی واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ»
- ۸۱..... ۵-۱- ساختار شناسی سوره‌ی صافات
- ۸۲..... ۵-۲- واژه شناسی «إِلْیَاسِینَ»
- ۸۲..... ۵-۲-۱- ریشه شناسی واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ»
- ۸۵..... ۵-۲-۲- ویژگی‌های صرفی، نحوی و بلاغی واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ»
- ۸۸..... ۵-۲-۳- واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ» در زبان‌های سامی
- ۸۹..... ۵-۲-۴- ویژگی‌های صوتی واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ»
- ۹۰..... ۵-۳-۱- مفهوم لغوی واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ»
- ۹۷..... ۵-۳-۲- معنای مصداقی واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ»
- ۹۹..... ۵-۴- تطور لغوی واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ»
- ۹۹..... ۵-۴-۱- واژه‌ی «إِلْیَاسِینَ» پیش از نزول قرآن

فصل چهارم: معنا شناسی واژه‌ی «امشاج»

- ۱-۶-۱ ساختار شناسی سوره‌ی انسان ۱۰۲
- ۲-۶-۲ واژه شناسی «امشاج» ۱۰۴
- ۱-۶-۲-۱ ریشه شناسی واژه‌ی «امشاج» ۱۰۴
- ۲-۶-۲-۲ ویژگی‌های صرفی، نحوی و بلاغی واژه‌ی «امشاج» ۱۰۴
- ۳-۶-۲-۳ واژه‌ی «امشاج» در زبان‌های سامی ۱۰۵
- ۴-۶-۲-۴ ویژگی‌های صوتی واژه‌ی «امشاج» ۱۰۵
- ۱-۶-۳-۱ بررسی مفهوم لغوی واژه‌ی «امشاج» ۱۰۶
- ۲-۶-۳-۲ بررسی معنای مصداقی واژه‌ی «امشاج» ۱۰۸
- ۴-۶-۴-۱ تطور لغوی واژه‌ی «امشاج» ۱۰۸
- ۱-۶-۴-۱ واژه‌ی «امشاج» پیش از نزول قرآن ۱۰۸
- ۲-۶-۴-۲ واژه‌ی «امشاج» در عصر نزول قرآن ۱۱۱
- ۳-۶-۴-۳ واژه‌ی «امشاج» پس از نزول قرآن (در نزد مفسران، لغویان، ۱۱۳
- ۱-۶-۴-۳-۱ تفسیرهای غیر علمی از واژه‌ی «امشاج» ۱۱۳
- ۲-۶-۴-۳-۲ تفسیرهای علمی از واژه‌ی «امشاج» ۱۱۴
- ۵-۶-۵-۱ بررسی روابط مفهومی واژه‌ی «امشاج» ۱۱۷
- ۱-۶-۵-۱-۱ بررسی واژگان مترادف با واژه‌ی «امشاج» ۱۱۷
- ۲-۶-۵-۱-۲ بررسی واژگان وابسته با واژه‌ی «امشاج» ۱۱۷
- ۳-۶-۵-۱-۳ حوزه معنایی واژه‌ی «امشاج» ۱۲۰

فصل پنجم: معنا شناسی واژه‌ی «جامدة»

- ۱-۷-۱ ساختار شناسی سوره‌ی نمل ۱۲۸
- ۲-۷-۲ واژه شناسی «جامدة» ۱۳۰
- ۱-۷-۲-۱ ریشه شناسی واژه «جامدة» ۱۳۰

- ۱۳۱-۲-۲-۷- ویژگی های صرفی، نحوی و بلاغی واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۳۲-۳-۲-۷- واژه‌ی «جامدة» در زبان‌های سامی.....
- ۱۳۳-۴-۲-۷- ویژگی‌های صوتی واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۳۳-۱-۳-۷- مفهوم لغوی واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۳۴-۲-۳-۷- معنای مصداقی واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۳۶-۴-۷- تطور لغوی واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۳۶-۱-۴-۷- واژه‌ی «جامدة» پیش از نزول قرآن.....
- ۳۷-۲-۴-۷- واژه‌ی «جامدة» در عصر نزول قرآن.....
- ۱۳۹-۳-۴-۷- واژه‌ی «جامدة» پس از نزول قرآن (در نزد مفسران، لغویان، ...)
- ۱۴۴-۴-۴-۷- ابر الکترونی و مکان الکترون.....
- ۱۴۷-۵-۷- بررسی روابط مفهومی واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۴۷-۱-۵-۷- بررسی واژگان مترادف با واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۴۸-۲-۵-۷- بررسی واژگان متضاد با واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۴۹-۳-۵-۷- بررسی واژگان وابسته با واژه‌ی «جامدة».....
- ۱۵۰-۶-۷- حوزه‌ی معنایی واژه‌ی «جامدة».....
- فصل ششم: معنا شناسی واژه‌ی «رمضان»
- ۱۵۹-۱-۸- ساختار شناسی سوره‌ی بقره.....
- ۱۶۱-۲-۸- واژه شناسی «رمضان».....
- ۱۶۱-۱-۲-۸- ریشه شناسی واژه‌ی «رمضان».....
- ۱۶۲-۲-۲-۸- ویژگی های صرفی، نحوی و بلاغی واژه‌ی «رمضان».....
- ۱۶۳-۳-۲-۸- بررسی واژه‌ی «رمضان» در زبان‌های سامی.....
- ۱۶۴-۴-۲-۸- ویژگی های صوتی واژه‌ی «رمضان».....
- ۱۶۴-۱-۳-۸- مفهوم لغوی واژه‌ی «رمضان».....

۸-۳-۲- معنای مصداقی واژه‌ی «رَمَضَان» Error! Bookmark not

۱۶۵ defined.

۸-۴-۲- تطور لغوی واژه‌ی «رَمَضَان» ۱۶۷

۸-۴-۱- واژه‌ی «رَمَضَان» پیش از نزول قرآن ۱۶۷

۸-۴-۱-۱- گاه شماری یهودیان ۱۶۷

۸-۴-۱-۲- روزه در نزد یهودیان ۱۶۹

۸-۴-۱-۳- گاه شماری مسیحیان ۱۷۰

۸-۴-۱-۴- روزه در نزد مسیحیان ۱۷۰

۸-۴-۱-۵- گاه شماری اعراب جاهلی ۱۷۱

۸-۴-۱-۶- روزه در نزد مردم عصر جاهلیت ۱۷۵

۸-۴-۱-۷- گاه شماری مسلمانان پس از نزول قرآن ۱۷۷

۸-۴-۲- واژه‌ی «رَمَضَان» در عصر نزول قرآن ۱۸۰

۸-۴-۳- واژه‌ی «رَمَضَان» پس از نزول قرآن (در نزد مفسران، لغویان) ۱۸۳

۸-۵- بررسی روابط مفهومی واژه‌ی «رَمَضَان» ۱۸۳

۸-۵-۱- بررسی واژگان مترادف با واژه‌ی «رَمَضَان» ۱۸۴

۸-۵-۲- بررسی واژگان متضاد با واژه‌ی «رَمَضَان» ۱۸۶

۸-۵-۳- بررسی واژگان وابسته با واژه‌ی «رَمَضَان» ۱۸۷

۸-۶- حوزه‌ی معنایی واژه‌ی «رَمَضَان» ۱۸۸

۸-۶-۱- زمینه‌های صبر در قرآن کریم ۱۹۰

فصل هفتم: معنا شناسی واژه‌ی «سَرِيَّا»

۹-۱- ساختار شناسی سوره‌ی مریم ۱۹۷

۹-۲- واژه شناسی «سَرِيَّا» ۱۹۹

۹-۲-۱- ریشه شناسی واژه‌ی «سَرِيَّا» ۱۹۹

۹-۲-۲- ویژگی‌های صرفی، نحوی و بلاغی واژه‌ی «سَرِيَّا» ۲۰۰

۳-۲-۹-ویژگی های صوتی واژهی «سَرِيًّا» ۲۰۱

۳-۲-۹-واژهی «سَرِيًّا» در زبان های سامی Error! Bookmark not

۲۰۱defined.

۳-۳-۹- مفهوم لغوی واژهی «سَرِيًّا» Error! Bookmark not

۲۰۲defined.

۳-۳-۹- معنای مصداقی واژهی «سَرِيًّا» Error! Bookmark not

۲۰۳defined.

فصل هشتم: معنا شناسی واژهی «سَيْنَاءَ»

۱-۱۰- ساختار شناسی سورهی مؤنون ۲۰۵

۲-۱۰- واژه شناسی «سَيْنَاءَ» ۲۰۷

۱-۲-۱۰- ریشه شناسی واژهی «سَيْنَاءَ» ۲۰۷

۱-۲-۱۰- ویژگی های صرفی، نحوی و بلاغی واژهی «سَيْنَاءَ» ۲۰۹

۱-۲-۱۰- واژهی «سَيْنَاءَ» در زبان های سامی ۲۱۰

۱-۲-۱۰- ویژگی های صوتی واژهی «سَيْنَاءَ» Error! Bookmark not

۲۱۱defined.

۱-۳-۱۰- مفهوم لغوی واژهی «سَيْنَاءَ» Error! Bookmark not

۲۱۱defined.

۲-۳-۱۰- معنای مصداقی واژهی «سَيْنَاءَ» ۲۱۴

۴-۱۰- تطور لغوی واژهی «سَيْنَاءَ» ERROR! BOOKMARK NOT

۲۱۴DEFINED.

۱-۴-۱۰- واژهی «سَيْنَاءَ» پیش از نزول قرآن Error! Bookmark not

۲۱۴defined.

۲-۴-۱۰- واژهی «سَيْنَاءَ» در عصر نزول قرآن ۲۱۶

۳-۴-۱۰- واژهی «سَيْنَاءَ» پس از نزول قرآن(در نزد مفسران، لغویان، ... ۲۱۸

- ۱۰-۵- بررسی روابط مفهومی واژه‌ی «سیناء» ۲۱۸
- ۱۰-۵-۳- بررسی واژگان وابسته با واژه‌ی «سیناء» ۲۱۸
- ۱۰-۶- حوزه معنایی واژه‌ی «سیناء» ۲۲۱
- فصل نهم: معنا شناسی واژه‌ی «فَظًا»
- ۱۱-۱- ساختار شناسی سوره‌ی آل عمران ۲۲۴
- ۱۱-۲- واژه شناسی «فَظًا» ۲۲۶
- ۱۱-۲-۱- ریشه شناسی واژه‌ی «فَظًا» ۲۲۶
- ۱۱-۲-۲- ویژگی های صرفی، نحوی و بلاغی واژه‌ی «فَظًا» ۲۲۷
- ۱۱-۲-۱- واژه‌ی «فَظًا» در زبان‌های سامی ۲۲۷
- ۱۱-۳-۱- مفهوم لغوی واژه‌ی «فَظًا» ۲۲۸
- ۱۱-۳-۲- معنای مصداقی واژه‌ی «فَظًا» ۲۲۸
- ۱۱-۴- تطور لغوی واژه‌ی «فَظًا» ۲۲۹
- ۱۱-۴-۱- واژه‌ی «فَظًا» پیش از نزول قرآن ۲۲۹
- ۱۱-۴-۲- واژه‌ی «فَظًا» در عصر نزول قرآن ۲۳۰
- ۱۱-۴-۳- واژه‌ی «فَظًا» پس از نزول قرآن (در نزد مفسران، لغویان،) ۲۳۱
- ۱۱-۵- بررسی روابط مفهومی واژه‌ی «فَظًا» ۲۳۲
- ۱۱-۵-۱- بررسی واژگان مترادف با واژه‌ی «فَظًا» ۲۳۲
- ۱۱-۵-۲- بررسی واژگان متضاد با واژه‌ی «فَظًا» ۲۳۳
- ۱۱-۵-۳- بررسی واژگان وابسته با واژه‌ی «فَظًا» ۲۳۵
- ۱۱-۶- حوزه معنایی واژه‌ی «فَظًا» ۲۳۵
- ۱۱-۶-۱- آثار و نتایج حلم ۲۴۶
- فصل دهم: معنا شناسی واژه‌ی «نَجَسًا»
- ۱۲-۱- ساختار شناسی سوره‌ی توبه ۲۵۰

۲۵۲	۱۲-۲- واژه شناسی «نجس»
۲۵۲	۱۲-۲-۱- ریشه شناسی واژه‌ی «نجس»
۲۵۴	۱۲-۲-۲- ویژگی‌های صرفی، نحوی و بلاغی واژه‌ی «نجس»
۲۵۵	۱۲-۲-۳- واژه‌ی «نجس» در زبان‌های سامی
۲۵۶	۱۲-۲-۴- ویژگی‌های صوتی واژه‌ی «نجس»
۲۵۶	۱۲-۳-۱- مفهوم لغوی واژه‌ی «نجس»
۲۵۷	۱۲-۳-۲- معنای مصداقی واژه‌ی «نجس»
۲۵۹	۱۲-۴- تطور لغوی واژه‌ی «نجس»
۲۶۰	۱۲-۴-۱- واژه‌ی «نجس» پیش از نزول قرآن
۲۶۲	۱۲-۴-۲- واژه‌ی «نجس» در عصر نزول قرآن
۲۶۴	۱۲-۴-۳- واژه‌ی «نجس» پس از نزول قرآن
۲۶۵	۱۲-۵- بررسی روابط مفهومی واژه‌ی «نجس»
۲۶۵	۱۲-۵-۱- بررسی واژگان مترادف با واژه‌ی «نجس»
۲۶۶	۱۲-۵-۲- بررسی واژگان متضاد با واژه‌ی «نجس»
۲۶۸	۱۲-۵-۳- بررسی واژگان وابسته با واژه‌ی «نجس»
۲۶۹	۱۲-۶- حوزه معنایی واژه‌ی «نجس»
۲۷۳	۱۲-۶-۱- توهم یا واقعیت توطئه
۲۷۵	۱۲-۶-۲- راه‌های مبارزه با توطئه
۲۷۸	۱۲-۶-۳- آسیب شناسی توطئه
۲۷۸	۱۲-۶-۴- روش‌های انحراف جامعه اسلامی
۲۸۳	۱۳ دستاوردها
۲۸۸	۱۴ پیوست
۲۹۷	کتابنامه

مقدمه

۱- تعریف مسأله و تبیین موضوع

۱-۱- معنائشناسی واژگان تک کاربرد در قرآن کریم

معنائشناسی، دانش بررسی و مطالعه‌ی معانی است. بطور کلی، بررسی ارتباط میان واژه و معنا را معنائشناسی می‌گویند.^۱ زبان‌شناسان عرب، از گذشته‌های دور به شناخت مفهوم واژگان قرآن، به ویژه توضیح درباره‌ی واژگان کم کاربرد و مشکل، برای جلوگیری از پیدایش خطا در قرائت واژگان قرآن توجه می‌کردند، اگر چه در ابتدا، این دانش ابتدائی و اندک بود، ولی به تدریج دانش واژه‌شناسی قرآن گسترش یافت و کتاب‌های زیادی درباره‌ی برخی از واژگان قرآن یا همه‌ی واژگان قرآن به رشته‌ی تحریر درآمد.^۲ دانش زبان‌شناسی،^۳ دارای چهار موضوع و محور اساسی است. واج‌شناسی،^۴ صرف،^۵ نحو،^۶ معنا شناسی.^۷

۱-۲- قرآن کریم

قرآن: سخن خداست، که در طول ۲۳ سال تدریجاً، بر قلب پیامبر اکرم ﷺ نازل شده است، کتابی برای هدایت همه‌ی مردم، در همه‌ی زمان‌هاست و دارای ۱۱۴ سوره و ۶۲۳۶ آیه است.^۸

واژگان تک کاربرد: قرآن کریم، سخن خداوند است و لفظ و معنا هر دو از جانب اوست، بررسی‌های دقیق نشان می‌دهد؛ گزینش واژگان (اسماء، افعال و یا حتی حروف) در قرآن چنان حکیمانه است که هیچ واژه‌ای نمی‌تواند، جایگزین واژه‌ی برگزیده در آیه شود. این نکته-ی مهم در واژگان تک‌کاربرد، بیشتر خود را هویدا می‌سازد. مانند: واژه‌ی «استبرق»، به معنای

۱. حباشه، صابر، مباحث دلالتیة معرفیه فی المعنی، ص ۶۹.

۲. راغب اصفهانی، المفردات، ص ۱.

۳. علم اللغة

۴. المستوى الصوتی

۵. المستوى الصرفی

۶. المستوى النحوی

۷. المستوى المعجمی نادری، ققه اللغة مسائله و مناهله، ص ۱۱۲.

۸. کردی، محمد طاهر، تاریخ القرآن الکریم، ص ۱۰.

دیباچ ضخیم که هیچ واژه‌ی دیگری نمی‌تواند گویای تمام ویژگی‌های این واژه باشد. در این‌جا منظور از واژگان تک کاربرد، برخی اسم‌ها است که؛ تنها یک‌بار در قرآن‌کریم از آن ریشه به کاررفته است. واژگان تک‌کاربرد، به این جهت که از یک ریشه با وجود ریشه‌های مترادف و همگون تنها یک بار در قرآن‌کریم به کاررفته است، دارای اهمیت است. واژگان تک‌کاربرد، واژگانی هستند که؛ بیشترین اختلاف نظرها درباره‌ی ریشه‌ی عربی و یا غیرعربی و مفهوم واژه در آن‌ها دیده می‌شود. واژگان تک کاربرد در بیشتر مواقع، واژگانی معنا ساز هستند، که همسو با ساختار کلی سوره، و دارای نکات تفسیری ویژه و منحصر به فردی هستند. فهم درست معنای یک واژه نیازمند استفاده از روش‌های گوناگون معنی‌شناسی است، تا به واسطه‌ی آن علاوه بر یافتن روابط واحدهای معنایی، به توصیف دقیق این روابط نیز رسید.

در بخش معنا شناسی واژگان تک کاربرد، کوشش بر آن است که:

- ۱- سیرتطور تاریخی معنای واژه^۱ در حد امکان روشن گردد. بدیهی است، در بررسی سیر تاریخی واژه، طرح مباحثی چون معرب بودن واژه، مقارنه‌ی مفاهیم واژگان بین برخی زبان‌های سامی، مانند: سریانی و عبری، بررسی نظریات لغویان و مفسران درباره‌ی واژه، ... سودمند خواهد بود.
- ۲- از مباحث دانش جدید معناشناسی، در تبیین حوزه‌ی معنایی واژگان با توجه به گوناگونی مکاتب معناشناسی، بیشتر بر اساس آثار مکتب معناشناسی اولمان، مانند: آثار ایزوتسو، حداکثر استفاده شود و معنای مصداقی و مفهومی واژگان از یکدیگر تفکیک گردد و همچنین روابط مفهومی؛ واژگان مترادف یا هم‌معنا، واژگان متضاد و واژگان وابسته روشن شود.

۲- ضرورت تحقیق و هدف

یکی از آسیب‌هایی که همواره مطالعات قرآنی را تهدید می‌کند، نابسامانی این مطالعات، در حوزه‌ی معناشناسی واژگان است. قرآن‌پژوهان در برخی نمونه‌ها، به دلیل عدم توجه به روش‌های درست و شناخته شده، در فهم معنای حقیقی برخی واژگان در مانده‌اند و یا راه خطا پیموده‌اند، این خود سبب گردیده که برخی مفسران در تفسیر صحیح آیه و یا مترجمان در ترجمه‌ی درست از آیات قرآن دچار اشتباه شوند. و این خطاها خود به علت تناوب و فراگیری به صورت غلط‌های مشهوری درآمده و به تدریج به صورت امری صحیح و غیر قابل تردید در نزد همگان پذیرش شده است. به عنوان نمونه؛ برخی از مفسران و مترجمان در تشخیص معنای واژه‌ی «حجاب»^۱ و یا واژه‌ی «تَخَطُّهُ»^۲ راه خطا پیموده و آن را به معنای حجاب فقهی و نوشتن دانسته‌اند، در حالی که معنای صحیح این واژگان پرده و رونویسی کردن است. احتمال دخیل بودن واژگان تک کاربرد، به علت کاربرد محدودشان بیشتر است. از این جهت، بررسی تطور معنایی واژه در فهم دقیق معنای آن، تأثیرگذار است. برخی از مترجمان قرآن در ترجمه، به تفاوت دقیق معناشناسانه بین واژگان دقت نکرده و واژگانی را که معانی ظریف و متفاوتی دارند، به یک صورت ترجمه نموده‌اند، مانند؛ ترجمه‌ی واژگان؛ سعیر، سقر، جحیم، ... که همگی به واژه‌ی دوزخ ترجمه شده است،^۳ در حالی که مفهوم این واژه‌ها متفاوتند؛ گرچه ممکن است، معنای مصداقی این واژگان یکی باشد، ولی باید توجه داشت، می‌توان با استفاده از ترکیب اضافی و یا وصفی در ترجمه، دقت معنایی این واژگان را تبیین نمود. شاید به دلیل عدم توجه به ظرفیت‌های موجود، در زبان فارسی در واژگان و یا واژه سازی این تصور پیدا شود، که معادل صحیحی نمی‌توان برای این واژگان در نظر گرفت در حالی که با مراجعه به ترجمه‌های

۱. مریم: ۱۷؛ «فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا».

۲. العنکبوت: ۴۸؛ «وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لِأَرْتَابِ الْمُبْطِلُونَ».

۳. المدثر: ۲۶؛ «سَأَصْلِيهِ سَقَرٌ»؛ ترجمه: بزودی او را وارد دوزخ می‌کنم! المائدة: ۱۰؛ «وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ»؛ ترجمه: و کسانی که کافر شدند و آیات ما را تکذیب کردند، اهل دوزخند؛ النساء: ۱۰؛ «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالِ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا»؛ ترجمه: کسانی که اموال یتیمان را به ظلم و ستم می‌خورند، تنها آتش می‌خورند و بزودی در شعله‌های آتش دوزخ می‌سوزند(قرآن کریم، ترجمه‌ی مکارم شیرازی).

مختلف، به ویژه ترجمه‌های کهن و کتب واژه‌یاب، می‌توان معادل‌های بسیار مناسبی برای بیشتر این نوع از واژگان در نظر گرفت. توجه به نکات بالا، نکات ضروری است که توجه بدان، برای هر مفسر و مترجمی لازم است.

۳- سؤال‌های اساسی تحقیق:

۱. چرا واژگان تک کاربرد تنها از یک ریشه یک بار در قرآن به کار رفته است؟
۲. آیا واژگان تک کاربرد واژگان دخیل هستند؟
۳. در معنای واژگان مورد نظر تطور معنایی تا چه اندازه رخ داده است؟ (ایمولوژی واژه در سه دوره تاریخ جاهلیت، فرهنگ قرآنی، و دوران پس از نزول قرآن)
۳. تأثیر ترسیم حوزه معنایی زبان شناختی تا چه میزان میتواند ما را در رسیدن به معنای صحیح واژه یاری رساند؟

۴- فرضیه‌های تحقیق

۱. بررسی کاربرد واژه در عصر نزول، فضا و جغرافیای کاربرد الفاظ و قرائن لفظی، بررسی اشتراک لفظی، بررسی حوزه‌ی معنایی،... می‌تواند، مبانی صحیح در رسیدن به معنای درست واژگان باشد.
- ده‌ها کتاب لغت در رسیدن به معنای درست واژگان عربی و قرآن سامان یافته است و جستجو در برخی کتاب‌های لغت مهم، مانند: مقاییس اللغه، لسان العرب، تاج العروس،... بخشی از معنای حقیقی واژه را به ما نشان دهد. هرچه این منابع قدیمی‌تر باشد، به معنای اصلی و صحیح نزدیک‌تر است.
۲. تطوّر معنایی در واژگان قرآن، به علت تغییرات فراوان، عوامل و شرایط مؤثر در عرصه‌ی تفسیر در بسیاری مفاهیم بنیادین و غیر بنیادین اتفاق افتاده است. از این گذشته برخی از مفسران در بیان معنای واژگان، بدون توجه به ضوابط پژوهشی تنها گفته‌های گذشتگان را تکرار نموده‌اند. از بررسی کلی برخی تفاسیر و ترجمه‌های قرآن می‌توان، به این نتیجه رسید که؛